

<https://doi.org/10.26881/rgtn.2025.06>

ZYGMUNTA BARAŃSKA

Stowarzyszenie Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta w Gdańsku

<https://orcid.org/0000-0003-0619-1082>

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI PARAFII PW. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY NA OBSZARZE DOLNEGO MIASTA I OLSZYNKI W GDAŃSKU W LATACH 1947–2018

Wprowadzenie

Dolne Miasto stanowi jedną z historycznych części dzielnicy Śródmieście w Gdańsku (Masłowski, 2016). Pomimo zniszczeń związanych z II wojną światową zachowała ona w znacznym stopniu swój przestrzenny, architektoniczny charakter. Po 1945 r. całkowicie zmienił się jednak profil społeczno-kulturowy tej części miasta, co wiązało się z wymianą ludności we wczesnym okresie powojennym w całym Gdańsku i regionie. W podobnym procesie ukształtowała się również społeczność Olszynki – jednostki morfogenetycznej położonej w bezpośrednim sąsiedztwie Dolnego Miasta. Na dalsze przemiany obu obszarów wpływały następnie zarówno procesy transformacji ustrojowej przełomu lat 80. i 90. XX w., jak i miejski program rewitalizacji zapoczątkowany w 2007 r. (Barański i Chełstowska, 2012, 2013; Chełstowska i in., 2009).

Niniejsze opracowanie stanowi próbę opisu ruchu naturalnego ludności Dolnego Miasta i Olszynki w granicach rzymskokatolickiej parafii pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Gdańsku (parafii NPNMP). Analiza procesów demograficznych stanowi cenny wskaźnik przemian społecznych, ekonomicznych i kulturowych zachodzących w społecznościach lokalnych, zwłaszcza tam, gdzie brakuje ciągłych i porównywalnych danych statystycznych dla niewielkich i wewnętrznie zróżnicowanych obszarów miejskich. Księgi metrykalne parafii NPNMP pozwalają uchwycić długie trwanie procesów demograficznych na obszarze Dolnego Miasta i Olszynki w skali mikrospołecznej, trudnej do odtworzenia na podstawie materiałów urzędowych. Celem artykułu jest zatem zarówno przedstawienie zmian w zakresie urodzeń, małżeństw i zgonów, jak i ukazanie, w jakim stopniu materiał parafialny może

służyć do rekonstrukcji powojennych przemian lokalnej wspólnoty. Artykuł wpisuje się zarazem w działania badawcze Stowarzyszenia Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta w Gdańsku, prowadzącego kwerendy archiwalne oraz badania nad historią społeczną i dziedzictwem tej części miasta.

Źródła, podział i charakter danych

Podstawę źródłową niniejszego opracowania stanowią archiwalne księgi metrykalne z parafii NPNMP, z siedzibą przy ul. Łąkowej 34A na Dolnym Mieście w Gdańsku¹. Parafia ta została ustanowiona 24 października 1949 r., a jej zakres terytorialny ulegał w ciągu lat niewielkim zmianom².

Księgi metrykalne należą do podstawowych źródeł wykorzystywanych w badaniach historyczno-demograficznych. Ich wartość wynika z ciągłości zapisu, powtarzalności rejestrowanych informacji oraz możliwości rekonstrukcji podstawowych zdarzeń składających się na ruch naturalny ludności, takich jak urodzenia, małżeństwa i zgony. Jednocześnie źródła te mają istotne ograniczenia: obejmują przede wszystkim ludność identyfikującą się z daną wspólnotą wyznaniową, zakres i precyzja wpisów zmieniały się w czasie, a część informacji – zwłaszcza dotyczących zawodu, wykształcenia czy przyczyn zgonu – ma nierównomierny i nie zawsze w pełni standaryzowany charakter. Z tego względu materiał parafialny traktowany jest tu jako źródło pozwalające uchwycić lokalne trendy demograficzne, lecz nieoddające całej struktury ludnościowej badanego obszaru.

Zakres danych zawartych w księgach metrykalnych był nierównomierny i zależał od rodzaju rejestru. Księgi małżeństw zawierały informacje o wieku, wyznaniu i miejscu zamieszkania nowożeńców. Szczególnie bogatym źródłem okazały się księgi chrztów, w których odnotowywano nie tylko płeć dziecka, lecz także wiek rodziców, ich wykształcenie i zawód, a niekiedy – miejsce wcześniejszego pobytu lub pochodzenia oraz aktualne miejsce zamieszkania. Wpisy te obejmowały ponadto dane dotyczące rodziców chrzestnych, co w ograniczonym zakresie pozwala również analizować lokalne relacje społeczne i rodzinne. Księgi zgonów dostarczały natomiast informacji o płci, wieku, stanie rodzinnym i miejscu zamieszkania osób zmarłych, a częściowo także o przyczynach zgonu.

¹ Badanie zrealizowano w całości ze środków własnych.

² Obecnie parafia obejmuje mieszkańców ulic takich jak: Altanki, Bluszczowa, Błońska, Bratki, Chłodna, Dobra, Dolna, Dworkowa, Dzwonki, Fiołkowa, Fundacyjna, Gęsia, Goździkowa, Jałmużnicza, Jaskółcza, Jaśminowa, Jelinki, Kacza, Kamienna Grobla, profesora Zdzisława Kieturakisa, Królikarnia, Krótka, Kurza, Letnia, Listki, Łanowa, Łąkowa (numery 5–52), Majowa, Maki, Miodowa, Na Szańcach, Niezapominajki, Niwki, Olszyńska, Osiedle Ostrózek, Paproć, Pasieczna, Piwonii, Polna, Przesmyk, Przykopowa, Pusta, Reduta Dzik, Reduta Miś, Reduta Wilk, Reduta Wysok, Radna, Stefanii Sempołowskiej, Sierpowa, Słonecznikowa, Stokrotki, Szarotki, Szczygła, Szuwały, Ścieżki, Śluza, Toruńska (numery 23–32), Tulipanowa, Ułańska, Wierzbowa, Wilgi, Wróbla, Zagony, Zawodna, Zielona, Zielna, Żarnowiecka.

Badanie oparto na społeczności parafii, ponieważ brakuje porównywalnych danych demograficznych dla mniejszych obszarów niż dzielnice, występują luki w dokumentacji dla pierwszych lat powojennych, a dostęp do danych administracyjnych o liczbie mieszkańców Dolnego Miasta nie został uzyskany. Jednocześnie, według statystyk parafialnych, wspólnota rzymskokatolicka obejmowała ok. 80% mieszkańców (w niektórych latach więcej), co pozwala traktować ją jako przybliżoną próbę dla Dolnego Miasta i Olszynki. Oznacza to zarazem, że przedstawione wyniki nie odnoszą się do całej populacji zamieszkującej badany obszar, lecz do tej jej części, która pozostawała w zasięgu praktyk rejestracyjnych parafii rzymskokatolickiej. Z tego względu wnioski formułowane w artykule dotyczą przede wszystkim tendencji oraz zmian wewnątrz lokalnej wspólnoty parafialnej.

Analizą objęto lata 1947–2018 (w latach 1945–1946 księgi nie były prowadzone), przyjmując podział na okresy i podokresy przedstawione w tabeli 1, z wyjątkami lat: 1947–1950 i 2011–2018.

Tab. 1. Podział na okresy i podokresy

Okresy		Podokresy
I	1947-1950	1947-1950
II	1951-1960	1951-1955
		1956-1960
III	1961-1970	1961-1966
		1967-1970
IV	1971-1980	1971-1975
		1976-1980
V	1981-1990	1981-1985
		1986-1990
VI	1991-2000	1991-1995
		1996-2000
VII	2001-2010	2001-2005
		2006-2010
VIII	2011-2018	2011-2015
		2016-2018

Źródło: Opracowanie własne.

Ujęcie danych w podziale na okresy i podokresy pozwala uchwycić dynamikę zmian zachodzących w badanej społeczności. Z powodu braku informacji o liczbie ludności i liczbie parafian na Dolnym Mieście i Olszynie w analizie posłużono się wyłącznie liczbami bezwzględными, rezygnując z wyliczania współczynników małżeństw, urodzeń i zgonów. Ogranicza to możliwość prowadzenia ścisłych analiz porównawczych zarówno w czasie, jak i w przestrzeni.

Pochodzenie ludności

W pierwszych pięciu latach po II wojnie światowej na terenie całej Polski, w tym w Gdańsku, obserwuje się bardzo silne natężenie ruchu wędrownego ludności. Jak pisze Izydor Sobczak:

Dokonywała się wówczas duża wymiana ludności. Emigrowała samorzutnie bądź została wysiedlona – na mocy decyzji poczdamskich – duża liczba Niemców, napłynęła zaś z różnych stron kraju i z zagranicy ludność polska, z dużym udziałem młodych roczników, co sprzyjało wzrostowi liczby zawieranych małżeństw, dużemu natężeniu urodzeń, a w konsekwencji wysokiemu przyrostowi naturalnemu ludności (Sobczak, 1992, s. 45).

O wymianie ludności świadczą przytoczone przez Sobczaka (1970, s. 39–40) liczby. W Gdańsku 31 lipca 1945 r. na 122,8 tys. ludności Niemcy stanowili 87,3%, tj. 107,2 tys. osób, Polacy – 12,5%, tj. 15,3 tys. osób, a ludność innych narodowości – 0,2%, tj. 0,31 tys. osób. Co znamienne, już 1 grudnia 1945 r. proporcje te były odmienne: na 118,4 tys. ludności Gdańska Polacy stanowili 64,7%, tj. 76,6 tys. osób, Niemcy – 34,8%, tj. 41,2 tys. osób, ludność innych narodowości zaś – 0,5%, tj. 0,6 tys. osób. Na opisywaną ludność polską składali się: autochtoni, przesiedleńcy z innych terenów Polski, reemigranci (głównie z Francji i Niemiec) oraz repatrianci ze wschodnich województw Polski przejętych przez Związek Radziecki. Tych ostatnich przesiedlono na podstawie zawartych 9 i 22 września 1944 r. układów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z rządami republik radzieckich na Białorusi, Litwie oraz Ukrainie (Sobczak, 1970, s. 150).

Na skutek migracji wewnętrznej do Gdańska przybywała ludność z różnych stron Polski, w szczególności z jej części centralnej, południowo-wschodniej oraz z Kaszub i Kociewia. Z kolei w ruchu zewnętrznym największą grupę ludności stanowili migranci z terenów Litwy, Ukrainy i Białorusi. Najmniej liczną grupą byli repatrianci i reemigranci z innych krajów. Jak podaje Jarosław Załęcki (2003, s. 56–57) na podstawie danych Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, w Gdańsku 21 grudnia 1948 r. największą grupę ludności stanowili migranci wewnętrznymi w liczbie 118,232 tys. osób. Migranci z ówczesnego terytorium ZSRR stanowili grupę 26,629 tys. osób, a repatrianci i reemigranci z innych krajów – 5,328 tys. osób. Ludność autochtoniczna liczyła w tym czasie 15,305 tys. osób. W przytoczonych liczbach tych nie ujęto dzieci do lat 4 urodzonych w latach 1945–1948.

Według spisu powszechnego ludności z 3 grudnia 1950 r. w Gdańsku na 194,6 tys. ludności 22,2 tys. (11,4%) stanowiła ludność autochtoniczna, 172,4 tys. (88,6%) zaś – ludność napływowa. Jak podaje Sobczak (1970, s. 155) największy napływ ludności był z ówczesnych obszarów województw: bydgoskiego, gdańskiego, warszawskiego, lubelskiego i kieleckiego, a także miasta stołecznego Warszawy, stanowiącego w tym czasie osobną jednostkę stopnia wojewódzkiego. W Gdańsku osiedlała się wówczas

także ludność z ówczesnego obszaru ZSRR, w tym – szczególnie po 1953 r. – osoby powracające z zesłania i obozów pracy.

Dla migrantów wewnętrznych, jak pisze Jarosław Załęcki:

pierwszy pionierski okres dawał możliwości wyboru miejsca osiedlenia, wyboru mieszkania, lepszej pracy, a nawet wysokiego stanowiska. Przybywało tu więc dużo ludzi energicznych, przedsiębiorczych, ludzi młodych (często pochodzących z wielodzietnych rodzin), nieposiadających jeszcze własnej rodziny. [...] przesiedleńcy i repatrianci z Kresów Wschodnich znajdowali się w innej sytuacji. Mieli ograniczoną możliwość wyboru miejsca osiedlenia. Sytuacja, która przywiodła ich do Gdańska, często traktowana była jako przymusowa. Dla Zabuzan oznaczało to porzucenie ojcowizny, zerwanie więzi środowiskowych i sąsiedzkich, oderwanie od dobrze znanej tradycji (Załęcki, 2003, s. 57).

W kolejnym podokresie, w latach 1951–1956, ruch wędrowski zewnętrzny wyraźnie osłabł, gdyż akcja osiedleńcza nie miała już tak dużego znaczenia. Istniał natomiast duży ruch wędrowski wewnętrzny, charakteryzujący się w szczególności napływem do Gdańska ludności wiejskiej. W latach 1956–1960 i 1961–1965 rola ruchu migracyjnego, zarówno zewnętrznego, jak i wewnętrznego, zdecydowanie straciła już na znaczeniu (Sobczak, 1992, s. 46).

Ludność Dolnego Miasta i Olszynki podlegała, jak wynika z rejestrów kościelnych, tym samym zjawiskom demograficznym, w tym analogicznym ruchom wędrowskim, które przywołano w odniesieniu do Gdańska. W pierwszych latach powojennych najliczniejszą grupę parafian stanowili migranci wewnętrzni. Przybywali najczęściej z województw: warszawskiego (często z samej Warszawy), bydgoskiego, kieleckiego i lubelskiego. Dużą grupę osób na terenie Dolnego Miasta i Olszynki stanowili repatrianci z Litwy, przeważnie z Wilna i okolic. Silną grupę stanowili także repatrianci z Ukrainy i Białorusi, odpowiednio: z Wołynia, ze Lwowa i Stanisławowa i okolic oraz z Grodna i okolic. Jak wynika z informacji zawartych w księgach chrztów, wśród reemigrantów były osoby przybyłe z Niemiec, Francji, Anglii i Rosji. Zgromadzone zapisy wskazują, że ludność Dolnego Miasta i Olszynki została ukształtowana w pierwszych latach powojennych przez procesy migracyjne. W późniejszych latach dominujące znaczenie miała polityka miasta dotycząca zasiedlania komunalnych zasobów mieszkaniowych. Ze względu na niejednorodność zapisów w księgach metrykalnych oraz brak pełnych informacji o miejscu pochodzenia we wszystkich przypadkach materiał ten nie pozwala na sporządzenie ścisłej, wyczerpującej struktury ilościowej wszystkich grup osadniczych. Umożliwia to jednak wskazanie dominujących kierunków napływu i relatywnej przewagi migrantów wewnętrznych oraz repatriantów z dawnych wschodnich terenów II Rzeczypospolitej w pierwszych latach powojennych.

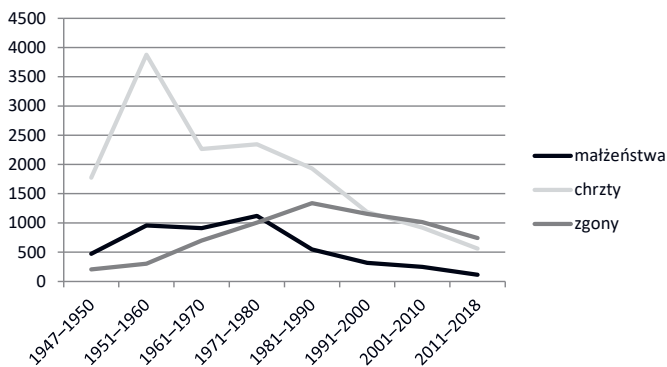
Ruch naturalny ludności w parafii

Oprócz ruchu wędrownego istotne znaczenie w rozwoju demograficznym miasta i jego dzielnic ma ruch naturalny, czyli zawieranie małżeństw, rozwody, urodzenia oraz zgony mieszkańców. Na podstawie parafialnych akt metrykalnych można określić wszystkie składniki tego ruchu, z wyjątkiem rozwodów. Dane dotyczące ruchu naturalnego ludności parafii, w podziale na okresy i podokresy, przedstawiono w tabeli 2 oraz na ilustracji 1.

Tab. 2. Liczba małżeństw, chrztów (urodzeń) i zgonów w parafii w latach 1947–2018

Okres w latach		Małżeństwa			Chrzty			Zgony			Przyrost naturalny
		Pod-okres I	Pod-okres II	Razem	Pod-okres I	Pod-okres II	Razem	Pod-okres I	Pod-okres II	Razem	
I	1947–1950	–	474	474	–	1771	1771	–	205	205	(+) 1566
II	1951–1960	508	447	955	2216	1661	3877	89	214	303	(+) 2774
III	1961–1970	404	508	912	1201	1064	2265	339	362	701	(+) 1564
IV	1971–1980	594	527	1121	1065	1279	2344	451	552	1003	(+) 1341
V	1981–1990	322	222	544	1147	785	1932	648	689	1337	(+) 595
VI	1991–2000	170	146	316	655	533	1188	594	561	1155	(+) 33
VII	2001–2010	123	127	250	457	462	919	493	521	1014	(–) 95
VIII	2011–2018	64	49	113	350	212	562	442	299	741	(–) 179
Razem		2185	2500	4685	7091	7767	14858	3056	3403	6459	(+) 8400

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Il. 1. Liczba małżeństw, chrztów (urodzeń) i zgonów w parafii w latach 1947–2018 w podziale na okresy.

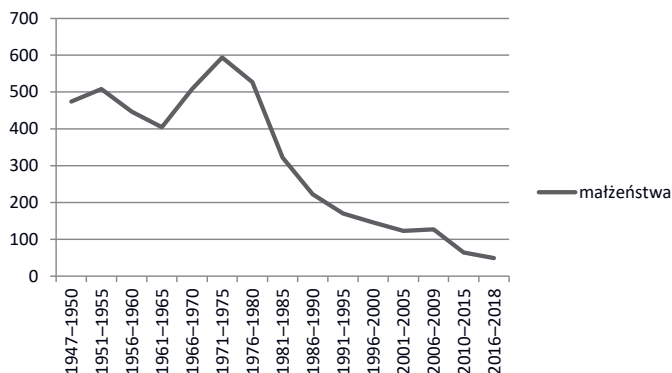
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Małżeństwa

Liczba małżeństw w parafii w badanym okresie była zmienna, co przedstawiono na ilustracji 2. W pierwszych latach powojennych, a także w pierwszej połowie lat 50. liczba zawieranych katolickich związków małżeńskich była wysoka na skutek korzystnej struktury wieku ludności, a także działań powojennej tendencji kompensacyjnej. Jak pisze I. Sobczak:

po zakończeniu II wojny światowej zmienił się charakter wielu procesów demograficznych, w tym i procesu tworzenia nowych związków małżeńskich. Zaczęła w nie występować nie tylko generacja osiągająca wiek matrymonialny, lecz także dochodziły do skutku „zaległe” małżeństwa, których zawarciu przeszkodziła wojna. Nowe małżeństwa zawierały również osoby, które w wyniku działań wojennych straciły współmałżonka, lub których małżeństwa rozpadły się podczas rozłąki wojennej (Sobczak, 1992, s. 53).

Do przyczyn wysokiej liczby zawieranych małżeństw w tym okresie można zaliczyć: usamodzielnienie się młodych ludzi, łatwość uzyskania pracy i zdobycia zawodu, a także możliwość uzyskania mieszkania oraz bezpieczną przyszłość, wynikającą z perspektywy rozwoju gospodarczego (Sobczak, 1970, s. 80).

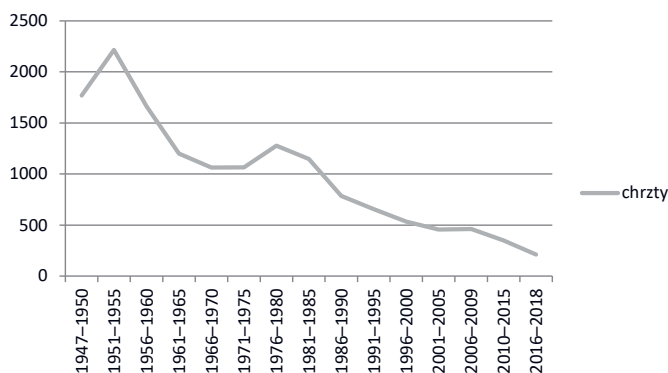
Il. 2. Liczba zawieranych małżeństw w parafii w latach 1947–2018 w podziale na podokresy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Druga połowa lat 50. oraz pierwsza połowa lat 60. charakteryzują się niższą liczbą zawieranych związków małżeńskich. Wpływ na to miała struktura wieku ludności, na początku lat 60. bowiem w wieku matrymonialnym znajdowały się niezbyt liczne roczniki młodzieży urodzonej w okresie wojennym. Druga połowa lat 60. i pierwsza połowa lat 70. to okres największej liczby udzielanych ślubów w parafii, co wynika z faktu, że w wiek matrymonialny wchodziła w tym czasie liczna generacja urodzonych w latach 1947–1955. Pozytywny wpływ miał tu także napływ młodych osób, często samotnych, które tu wstępowały w związki małżeńskie. Wysoki poziom zawieranych

związków małżeńskich utrzymuje się jeszcze w latach 1976–1980. Kolejne lata charakteryzuje stała malejąca tendencja liczby zawieranych małżeństw w parafii. Stan ten wiąże się niewątpliwie z pogarszającą się strukturą ludności według wieku, tzw. procesem starzenia, a także niekorzystnym ruchem wewnętrznym, a mianowicie mniejszym napływem młodzieży i jednoczesnym jej odpływem z Dolnego Miasta i Olszynki. Nie bez znaczenia były także wyburzenia niektórych budynków oraz przesiedlenia ich lokatorów do innych dzielnic Gdańska, które rozpoczęły się na przełomie lat 70. i 80. Do niedawna Dolne Miasto charakteryzowało się kumulacją problemów infrastrukturalnych i społecznych (Chelstowska i in., 2009; Barański i Chelstowska, 2012), co stanowiło przesłankę do uruchomienia w 2007 r. działań rewitalizacyjnych (Barański i Chelstowska, 2013).

Chrzty (urodzenia)

Jedną z podstawowych konsekwencji zawierania małżeństw są urodzenia. Na poziom urodzeń wpływają czynniki zarówno demograficzne (struktura wieku i płodność), jak i społeczno-ekonomiczne (m.in. wykształcenie, aktywność zawodowa i warunki bytowe) (Sobczak, 1970, s. 98). Liczbę ochrzczonych dzieci w parafii prezentuje ilustracja 3.

Il. 3. Liczba ochrzczonych dzieci w parafii w latach 1947–2018 w podziale na podokresy. Liczba chrztów może nieznacznie odbiegać od liczby urodzeń (np. przy urodzeniach pod koniec roku)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Największą liczbę ochrzczonych dzieci odnotowano w parafii w latach 1951–1960. W pierwszym pięcioleciu tego okresu chrztów było najwięcej w historii parafii. Tłumaczyć to można wysoką liczbą zawieranych małżeństw, młodą strukturą wieku parafian, a także wysoką liczbą kobiet w wieku rozrodczym oraz ich małą aktywnością zawodową. Jak pisze Sobczak:

należy zaznaczyć, że w czasie akcji osiedleńczej napływała do miast województw nadmorskich duża liczba ludności wiejskiej, wywodząca się z przeludnionych obszarów centralnej i wschodniej Polski o wielodzietnym modelu rodziny. Osiedlając się na stałe w miastach przyczyniła się do wzrostu liczby urodzeń w tym środowisku (Sobczak, 1992, s. 67).

Istotny wpływ na wysoki poziom urodzeń w pierwszych latach powojennych miało także działanie tendencji kompensacyjnej, w ramach której dochodziły do skutku decyzje rodzicielskie niezrealizowane w czasie II wojny światowej.

Zmniejszenie się urodzeń w latach 60. można tłumaczyć wejściem w wiek rozrodczy mniejszej liczby kobiet urodzonych w okresie wojennym, a także zmianami w strukturze wieku kobiet, spowodowanymi starzeniem się społeczności parafialnej. Jednym z ważnych czynników wpływających na liczbę urodzeń była także wzrastająca aktywność zawodowa kobiet oraz trudności mieszkaniowe, polegające na powszechnym braku dostępu przez młode małżeństwa do własnych lokali mieszkalnych.

Wzrost urodzeń, ale znacznie mniejszy, wystąpił w latach 1971–1980, co odpowiadało ówczesnej wysokiej liczbie zawieranych małżeństw. Urodzenia w tym okresie były stymulowane przez politykę prorodzinną państwa w postaci wprowadzenia bezpłatnych i płatnych urlopów macierzyńskich oraz dodatków rodzinnych. Jest to także okres, w którym w wiek rozrodczy weszły kobiety z roczników wyżu demograficznego lat 50.

Po 1980 r. obserwuje się w parafii trend spadkowy urodzeń, zgodny z tendencjami krajowymi i regionalnymi. Wiązano go z obniżaniem się płodności (m.in. wzrostem aktywności zawodowej i edukacyjnej kobiet) oraz pogarszającymi się warunkami bytowymi i trudnościami mieszkaniowymi, odczuwanymi również na Dolnym Mieście i Olszynie (Sobczak, 1992, s. 69). Warto zwrócić uwagę, że na przełomie lat 80. i 90. upadło kilka ważnych i lokalnych zakładów przemysłowych, m.in. Gdańskie Zakłady Futrzarskie oraz „Opakomet” Kombinat Opakowań Błazanych, w których zatrudnionych była część parafian. Ponadto w zakładach tych działały punkty przedszkolne.

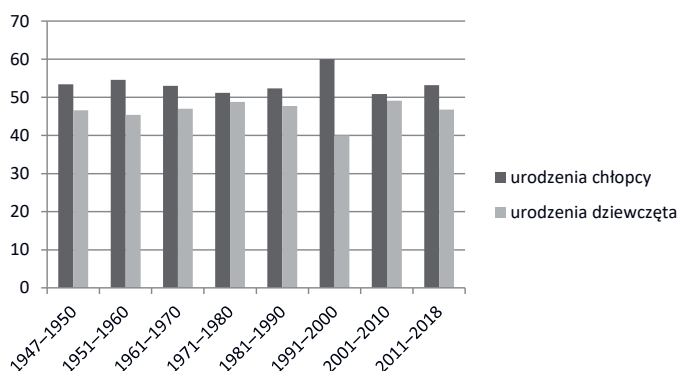
W latach 1947–2018 w parafii ochrzczonych zostało w sumie 14 878 dzieci, w tym 7862 chłopców i 7016 dziewczynek. Można więc przyjąć, że na Dolnym Mieście i Olszynie rodziło się więcej chłopców niż dziewcząt, co zaprezentowano w tabeli 3 i na ilustracji 4. Potwierdza się znana powszechnie prawidłowość demograficzna, że wśród noworodków notuje się więcej chłopców niż dziewczynek.

Tab. 3. Relacje liczbowe ochrzczonych (urodzonych) dzieci według płci w parafii w latach 1947–2018 (%)

Okres	Lata	Urodzenia	
		chłopcy	dziewczynki
I	1947–1950	53,4	46,6
II	1951–1960	54,6	45,4
III	1961–1970	53,0	47,0
IV	1971–1980	51,2	48,8

Okres	Lata	Urodzenia	
		chłopcy	dziewczynki
V	1981-1990	52,3	47,7
VI	1991-2000	60,0	40,0
VII	2001-2010	50,9	49,1
VIII	2011-2018	53,2	46,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Il. 4. Relacje liczbowe ochrzczonych (urodzonych) dzieci według płci w parafii w latach 1947–2018 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

W księgach parafialnych od grudnia 1948 r. rejestrowano wiek rodziców oddających dziecko do chrztu. Średni wiek rodziców chrzczących dziecko – nie tylko pierwsze, ale i kolejne – został przedstawiony w tabeli 4 i na ilustracji 5. Z zestawienia tego wynika, że wiek mężczyzn nie ulegał zasadniczym zmianom, natomiast wzrósł wiek kobiet. Wiąże się to z jednym z czynników pozademograficznych wpływających na urodzenia, a mianowicie z podjęciem przez kobiety pracy lub nauki, a więc „odłożeniem macierzyństwa w czasie”.

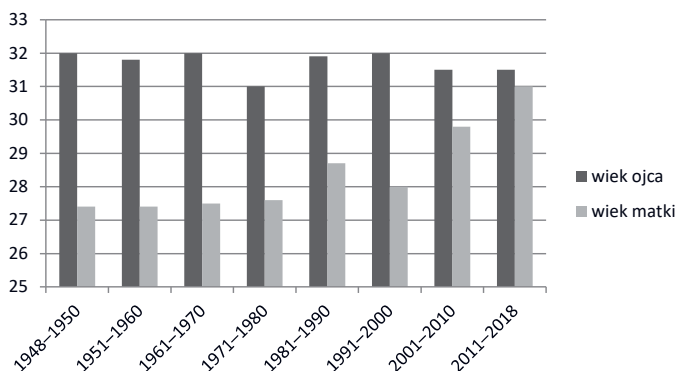
Tab. 4. Średni wiek rodziców chrzczących dzieci w parafii w latach 1948–2018 w podziale na okresy

Okres	Lata	Wiek	
		ojca	matki
I	1948-1950	32,0	27,4
II	1951-1960	31,8	27,4
III	1961-1970	32,0	27,5

Tab. 4 cd.

Okres	Lata	Wiek	
		ojca	matki
IV	1971–1980	31,0	27,6
V	1981–1990	31,9	28,7
VI	1991–2000	32,0	28,0
VII	2001–2010	31,5	29,8
VIII	2011–2018	31,5	31,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Il. 5. Średni wiek rodziców chrzczących dzieci w parafii w latach 1948–2018 w podziale na okresy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Stwierdzenia te potwierdzają częściowo zapisy dotyczące wykonywanego zawodu oraz wykształcenia parafian oddających dzieci do chrztu. Nadmienić trzeba, że informacje te nie są dokładne i nie pozwalają na pełne przedstawienie struktury społeczno-zawodowej ludności. W rejestrach parafialnych najczęściej notowana jest subiektywna ocena wykonywanego zawodu. Czasami podawane jest tylko miejsce pracy, np. Polskie Koleje Państwowe. Rzadko kiedy zapis dotyczy zdobytego wykształcenia. Należy zaznaczyć, że księgi chrztu z lat 1976–1979 w ogóle nie zawierają informacji o zawodzie rodziców.

Najmniej precyzyjne zapisy dotyczą lat 1947–1960. W ówczesnej strukturze zawodowej mężczyzn dominują osoby związane z sektorami przemysłu i budownictwa oraz usług. Duża grupa zawodowo czynnych mężczyzn to robotnicy (ok. 21%) i ślusarze (ok. 10%). Wyróżnić można także pracowników umysłowych (ok. 10%), rolników (ok. 3%) oraz osoby bez zawodu (ok. 3%). Najliczniejszą grupę, bo blisko jedną trzecią, stanowili mężczyźni wykonujący bardzo zróżnicowane zawody, którzy pracowali jako: kierowcy, stolarze, spawacze, cieśle, elektrycy, elektromonterzy, malarze, murarze oraz rzeźnicy, krawcy i piekarze. Byli także marynarze, strażnicy, sanitariusze, wojskowi i pracownicy

Milicji Obywatelskiej. Wśród parafian w tym okresie znajdowali się: nauczyciel, lekarz, szyper, student, zegarmistrz i fotograf. W sumie można wyróżnić ponad 80 rodzajów wykonywanych zawodów lub stanowisk pracy. Jeśli chodzi o kobiety to w ok. 95% przypadków jako zawód widniał wpis „przy mężu”. Na pozostałe 5% składały się takie zawody, jak: robotnice, fryzjerki, kucharki, a także pracownica naukowa i nauczycielka.

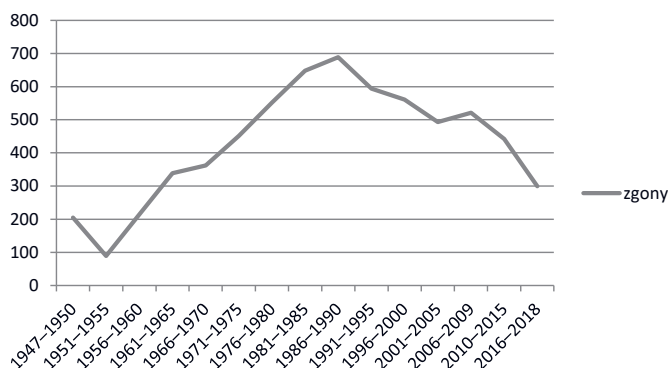
W kolejnych okresach nie zmienia się zasadniczo grupa wykonywanych zawodów przez mężczyzn. Można jednak zauważyć, że coraz więcej osób płci męskiej zdobywało lub uzupełniało wykształcenie, w szczególności w charakterze technika elektryka, budowlanica lub mechanika. Pojawiają się także takie zawody, jak lekarz, inżynier i ekonomista. Ponadto wyraźnie wzrasta udział pracowników umysłowych. W przypadku kobiet w okresie 1961–1970 tylko nieliczne z nich podają wykonywany zawód. W księgach chrztu wciąż najczęściej występuje wpis „przy mężu”.

W latach późniejszych wyraźnie widać rosnącą aktywność zawodową kobiet, które – podobnie jak mężczyźni – podejmują naukę zawodów technicznych (o profilu mechanicznym, elektrycznym lub budowlanym), jak i zawodów ekonomicznych i medycznych. Po roku 1980 można wyodrębnić około 55 zawodów wykonywanych przez kobiety, które pracują jako: sprzedawczynie (ok. 13%), krawcowe (ok. 12%), ekonomistki lub księgowe (ok. 9%), mechanicy (ok. 8%), kierowcy (ok. 8%), pedagodzy (ok. 6%), pracownice fizyczne (ok. 6%), fryzjerki (ok. 2%), kucharki (ok. 2%), ogrodniczki (ok. 2%) oraz rolniczki (ok. 2%). Są też kobiety, które miały zawód: laborantek, kreślarek, technologów, techników, chemików, inżynierów, lekarzy oraz fizjoterapeutek. Były także studentki.

Z przytoczonych danych wynika, że niezależnie od wydzielonych okresów wśród parafian dominują osoby o wykształceniu zawodowym. Warto zwrócić uwagę, że wraz z upływem lat coraz więcej osób ma wyższe kwalifikacje. Wzrost kwalifikacji mieszkańców potwierdzają badania z 2009 i 2012 r., wskazujące na rosnący udział osób z wykształceniem wyższym; zjawisko to wiąże się zarówno z upowszechnieniem edukacji, jak i napływem młodszych, lepiej wykształconych mieszkańców w ostatnich latach (Brosz i Załęcki, 2009; Brosz 2012).

Zgony

Ważnym składnikiem ruchu naturalnego ludności, oprócz małżeństw i urodzeń, są zgony. Kształtują one jednoznacznie i bezpośrednio przyrost naturalny. Na poziom zgonów wpływają przede wszystkim struktura wieku i płci oraz szeroko rozumiane warunki życia i ochrony zdrowia, które różnicują umieralność w czasie.

Il. 6. Liczba zmarłych w parafii w latach 1947–2018 w podziale na podokresy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Liczby bezwzględne zgonów, przedstawione na il. 6, mają ograniczone znaczenie ze względu na niemożność przeprowadzenia zestawień porównawczych w czasie na tle Gdańska. Niemniej w odniesieniu do ludności Dolnego Miasta i Olszynki można zaobserwować pewne prawidłowości, dzięki porównaniu w badanych okresach struktury zgonów według wieku, płci i przyczyn.

W pierwszych czterech latach po wojnie odnotowano stosunkowo wysoką liczbę zgonów w parafii, spowodowaną warunkami życia w okresie wojennym, a także wysoką umieralnością niemowląt. Podokres 1951–1955 charakteryzuje się najniższą liczbą zgonów parafian w całym badanym okresie. Z kolei w latach 1956–1990 obserwuje się stały trend rosnący liczby zgonów. Fakt ten można tłumaczyć nie tylko starzejącą się populacją parafian, ale też zróżnicowanymi i trudno mierzalnymi czynnikami, takimi jak: wzrost zachorowalności, pogarszające się warunki życia oraz narastające problemy i dysfunkcje społeczne. W przypadku Olszynki nie można również wykluczyć wpływu czynników środowiskowych, w tym długotrwałej ekspozycji na zanieczyszczenia związane z sąsiedztwem terenów przemysłowych i magazynowo-portowych. Materiał wykorzystany w artykule nie pozwala jednak na bezpośrednie powiązanie poszczególnych przypadków zgonów z oddziaływaniem środowiskowym, dlatego kwestia ta może być wskazana jedynie jako hipoteza wymagająca odrębnych badań.

Wzrost liczby zgonów widoczny jest także w okresie 2006–2010. Wyraźny spadek liczby zgonów przyniosły za to wcześniejsze lata 1991–2005 oraz przede wszystkim późniejszy okres 2011–2018. Spadek liczby zgonów w latach 2011–2018 można wiązać z przemianami społeczno-demograficznymi towarzyszącymi wdrażaniu programu rewitalizacji Dolnego Miasta (Barański i Chelstowska, 2012, 2013), w tym ze zmianą struktury wieku i składu społecznego mieszkańców. Proces ten można także interpretować w kontekście postępującej gentryfikacji, rozumianej jako stopniowy napływ mieszkańców o wyższym kapitale ekonomicznym i kulturowym oraz odpływ części dotychczasowej ludności o niższym statusie materialnym. Zamiana ta mogła sprzyjać

obniżeniu liczby zgonów rejestrowanych w parafii zarówno wskutek odmłodzenia części populacji, jak i poprawy warunków mieszkaniowych oraz zdrowotnych części nowych mieszkańców. Jak wynika z badań Pracowni Realizacji Badań Socjologicznych Uniwersytetu Gdańskiego z 2009 r., ponad połowa mieszkańców Dolnego Miasta (57,7%) była w wieku 30–59 lat. Osoby powyżej 60 roku życia oraz poniżej 29 lat tworzyły zbliżone liczebnie grupy. Stanowiły one, odpowiednio: 22,8% i 19,5% ogółu ludności Dolnego Miasta (Brosz i Załęcki, 2009, s. 5). Duże znaczenie poznawcze w ocenie stanu zdrowia parafian przedstawiają dane według płci i wieku zawarte w tabeli 5.

Z tabeli 5 wynika, że w latach 1947–1950 występowała wysoka umieralność niemowląt w parafii. Zgony dzieci, które nie dożywały pierwszego roku życia, stanowiły 27,3% ogółu zgonów. Ponadto umieralność dzieci w wieku do 4 lat wynosiła w przypadku dziewczynek 34,8% wszystkich zgonów kobiet, chłopców zaś – aż 45,5% wszystkich zgonów mężczyzn. W kolejnych latach udział zgonów niemowląt wyraźnie spadł i wynosił – w okresie 1951–1960 – w przypadku dziewczynek 7,1% ogółu zgonów kobiet oraz w przypadku chłopców 5,1% ogółu zgonów mężczyzn.

W następnych latach udział zgonów niemowląt płci żeńskiej kształtował się w granicach 0,8–2,8%, dla dziewczynek w wieku do 4 lat zaś – 0,9–3,3%. W tych samych latach udział zgonów niemowląt płci męskiej wynosił 0,5–2,4%, a dla chłopców w wieku do 4 lat – 0,5–3,1%. Wysoką umieralność niemowląt w pierwszych latach po wojnie wiązano z trudnymi warunkami bytowymi i sanitarnymi oraz z intensywnymi migracjami ludności (Sobczak, 1992, s. 38, 89). Zgony dzieci w wieku 5–14 lat były w badanym okresie rzadkie lub nie występowały.

Wśród osób w wieku 15–34 lat większy udział procentowy zgonów odnotowano u mężczyzn niż u kobiet. Rozstęp udziału procentowego kobiet wynosi od 1% w latach 2001–2010 do 8% w latach 1947–1950, mężczyzn zaś – od 2,5% w latach 2011–2018 do 9,4% w latach 1971–1980.

Znacznie wyższy udział procentowy zgonów występuje w grupie wiekowej 35–64 lat. Najniższy udział zgonów kobiet w tej grupie wiekowej do ogólnej liczby zmarłych kobiet wynosił 15,5% w latach 1991–2000, a najwyższy – 36,5% w latach 1961–1970. Analogiczny udział zgonów mężczyzn do ogólnej liczby zmarłych osób płci męskiej był najniższy (36,3%) w latach 1981–1990, a najwyższy (44,8%) w latach 1961–1970.

Na uwagę zasługuje fakt niedożywiania przez parafian wieku 65 lat. W latach 1947–1950 przed 65 rokiem życia umierało 79,3% kobiet i 81,9% mężczyzn. Wraz z upływem lat odsetek ten się zmniejsza. W okresach 2001–2010 i 2011–2018 wynosi, odpowiednio: 25,1% i 27,1% dla kobiet oraz – 45,9% i 41,4% dla mężczyzn. W ciągu całego badanego okresu odsetek zgonów parafian w wieku do 64 lat był wyższy u mężczyzn niż u kobiet, co świadczy o nadumieralności osób płci męskiej. Potwierdza to wartość mediany (wartość środkowa) wieku przedstawioną w tabeli 5. Tylko w latach 1947–1950 w grupie wiekowej 55–64 lata udział zgonów kobiet był wyższy niż mężczyzn.

Tab. 5. Procent zmarłych parafian w latach 1947–2018 według płci i wieku w poszczególnych okresach oraz mediana (wiek środkowy zmarłych, który obliczono na podstawie 5-letnich grup wiekowych)

Wiek (lata)	Okres													
	1947–1950		1951–1960		1961–1970		1971–1980		1981–1990		1991–2000		2001–2010	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
0	27,7	27,2	7,1	5,1	2,0	1,3	1,7	0,5	2,8	2,4	1,5	0,5	0,8	0,2
0–4	34,8	45,5	11,6	13,1	2,7	3,1	2,4	0,8	3,3	3,0	1,5	0,8	1,0	2,0
5–9	–	1,0	–	1,1	–	0,3	–	0,8	0,5	–	0,4	–	–	–
10–14	0,9	1,0	0,6	0,7	1,0	0,3	–	–	0,2	0,1	–	0,3	–	–
15–19	2,7	2,0	–	1,7	1,0	1,5	1,0	1,5	0,3	0,3	0,4	0,3	–	1,0
20–24	3,5	2,0	1,2	1,1	0,3	2,3	1,9	2,4	0,5	0,6	–	0,8	0,4	0,8
25–34	1,8	3,0	2,4	4,0	2,4	4,4	2,6	5,5	1,3	4,4	1,0	3,4	0,6	3,0
35–44	5,4	6,1	3,7	7,3	4,8	7,4	2,6	6,2	2,8	8,3	4,2	13,2	1,8	3,2
45–54	12,7	13,2	11,6	16,0	12,9	13,8	8,5	12,5	5,3	8,5	5,1	11,7	9,3	11,9
55–64	17,5	8,1	11,9	19,4	19,7	23,6	13,6	19,4	12,5	19,5	6,2	16,1	12,0	24,0
65–74	10,4	13,1	26,6	17,5	24,1	22,6	28,3	29,7	26,0	25,8	24,3	25,3	14,5	19,5
75–84	9,4	5,0	22,9	13,5	21,8	15,5	29,8	16,2	33,0	25,8	34,8	23,1	33,0	22,4
85 i więcej	0,9	–	7,5	4,6	9,3	5,2	9,3	5,0	14,3	3,7	22,1	5,0	27,4	12,2
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0	27,3	27,3	7,1	5,1	2,0	1,3	1,7	0,6	2,8	2,4	1,5	0,5	0,8	1,8
0–64	79,3	81,9	43,0	64,4	44,8	56,7	32,6	49,1	26,7	44,7	18,8	46,8	25,1	45,9
Mediana wieku (lata)	45,0	21,3	66,9	57,6	67,5	62,6	72,1	65,3	73,7	67,1	76,4	68,7	73,8	67,2
Mediana wieku ogółem (lata)	36,9		62,4		64,5		68,5		70,2		72,8		70,5	
													72,7	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Istotne znaczenie w analizie zgonów ma rozpoznanie ich według przyczyn. Używamy wówczas informacje o kondycji badanej grupy, umożliwiające podjęcie stosownych działań prozdrowotnych. W tabeli 6 przedstawiono udział procentowy zgonów w parafii według wybranych przyczyn przy zastosowaniu obowiązującej X Rewizji Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10).

Do najważniejszych przyczyn umieralności parafian, niezależnie od okresu, należy zaliczyć choroby układu krążenia. Najniższy (17,1%) udział zgonów z tej przyczyny można zaobserwować w latach 1947–1950. We wszystkich pozostałych okresach był on już znacznie wyższy i wahał się między 29,1% a 42,0%. Bardzo wysoki procent zgonów, szczególnie w przypadku osób w starszym wieku, był spowodowany zawałem serca oraz miażdżycą.

Tab. 6. Struktura zgonów w parafii według wybranych przyczyn w latach 1947–2018 (%)

Przyczyny zgonów	Okres							
	1947– 1950	1951– 1960	1961– 1970	1971– 1980	1981– 1990	1991– 2000	2001– 2010	2011– 2018
Choroby zakaźne i pasożytnicze	11,0	6,8	3,2	0,4	0,3	0,3	1,7	2,6
Nowotwory	12,7	18,8	27,2	27,5	23,3	20,5	23,5	24,2
Choroby układu krążenia	17,1	35,6	41,4	29,1	42,0	41,5	39,3	40,8
Choroby układu oddechowego	15,9	11,2	4,6	7,2	10,4	12,0	10,0	6,1
Choroby układu trawiennego	18,6	7,8	1,6	2,5	2,8	1,9	2,6	0,5
Zewnętrzne przyczyny zgonów	6,3	5,6	9,1	7,2	6,0	5,2	4,0	3,6
Pozostałe	18,4	14,2	12,9	26,1	15,2	18,6	18,9	22,2
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Drugą, najczęstszą przyczyną zgonów parafian były nowotwory, szczególnie nowotwory płuc i żołądka, a w ostatnich latach także nowotwory jelita i trzustki. Znaczący, utrzymujący się na poziomie 18,8–27,5% udział chorób nowotworowych obserwowany od lat 50. do 2018 r. pozostaje zbieżny z ogólniejszymi tendencjami epidemiologicznymi w Polsce, polegającymi na wzroście znaczenia chorób przewlekłych i cywilizacyjnych w strukturze umieralności. Zjawisko to wiązano zarówno z procesem starzenia się populacji, jak i z oddziaływaniem czynników środowiskowych, stylu życia oraz opóźnionej wykrywalności części schorzeń. W przypadku analizowanej parafii materiał źródłowy nie pozwala na precyzyjne rozdzielenie wpływu tych czynników, jednak

uzyskany obraz nie odbiega od szerzej opisywanych procesów zdrowotnych zachodzących w Gdańsku, na Pomorzu i w Polsce w drugiej połowie XX w. i na początku XXI w. (Urząd Statystyczny w Gdańsku, 2021).

Kolejną ważną przyczyną śmierci parafian były choroby układu oddechowego. Największy ich udział (15,9%) notowano w latach 1947–1950, a najczęściej rejestrowaną wówczas przyczyną śmierci było zapalenie płuc. Najmniejsza umieralność z powodu omawianej grupy chorób wystąpiła w latach 1961–1970 oraz 2011–2018. Wynosiła ona, odpowiednio: 4,6% i 6,1%.

W analizie przyczyny zgonów w pierwszych latach po wojnie zwraca uwagę wysoki (18,6%) udział chorób układu trawiennego, które w szczególności dotyczyły noworodków i dzieci. W księgach parafialnych najczęściej wymienianymi przyczynami są, w przypadku tych chorób i tego okresu, zatrucia jelitowe. W latach 1951–1960 udział zgonów z powodu chorób układu trawiennego spadł do 7,8%, w latach 1961–2010 utrzymywał się na poziomie 1,6–2,8%, a w latach 2011–2018 wynosił tylko 0,5%. Znamienne jest, że zapisom kościelnym o śmierci spowodowanej opisywaną grupą chorób towarzyszą często słowa: „alkoholizm” lub „marskość wątroby”.

W latach 1947–1950, obok chorób układu trawiennego, zaobserwować można także wysoki (11,0%) udział chorób zakaźnych i pasożytniczych. W tym czasie zarejestrowano wiele zgonów spowodowanych gruźlicą i błonicą. W księgach parafialnych z tego okresu wspomniano także o trzech przypadkach śmierci z powodu tyfusu. Już od 1951 aż do 2000 r. zauważalny jest wyraźny, systematyczny spadek zgonów (do 0,3%) spowodowanych chorobami z opisywanej grupy. Można to wiązać ze skutecznością szczepień ochronnych, a także zarządzeń lekarskich oraz działalności służb sanitarno-epidemiologicznych. Na tym tle odnotowano wzrost (1,7%) udziału zgonów parafian na skutek chorób zakaźnych i pasożytniczych w latach 2001–2018. W tym okresie do śmierci dochodziło m.in. z powodu zachorowań na gruźlicę oraz posocznicę.

Pozostałe, niewyróżnione z nazwy w tabeli 6 przyczyny zgonów parafian – w zależności od okresu – stanowiły 12,9–26,1% wszystkich zgonów. W grupie tej można wyróżnić przypadki zejść śmiertelnych spowodowanych chorobami układu nerwowego, np. zapaleniem opon mózgowych, zaburzeniem wydzielania wewnętrznego, nielicznymi przypadkami Alzheimera, a także – szczególnie w latach 2001–2018 – cukrzycą. Część zgonów z tej grupy była spowodowana chorobami układu moczowo-płciowego, w szczególności chorobami nerek. Ponadto do opisywanej grupy „pozostałych przyczyn zgonów” zaliczono przypadki śmierci opisanej w księgach parafialnych jako „śmierć nagła” lub „śmierć ze starości”. Ten ostatni zapis szczególnie często występuje w aktach zgonów z początkowych okresów, podczas gdy ten pierwszy dotyczy raczej zapisów z ostatnich okresów.

W kontekście rozpoznawania zgonów w parafii według przyczyn, interesującą grupę osób stanowią niemowlęta i dzieci do 4 roku życia. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że poniższe wyliczenia procentowe bazują wyłącznie na zgonach z podaną w księgach kościelnych przyczyną. W latach 1947–1950 dominującą przyczyną zgonów w tej grupie były choroby układu trawiennego (44,2%) i oddechowego (28,8%), przede

wszystkim zapalenie płuc. W kolejnym okresie do wymienionych chorób, skutkujących śmiercią należy dopisać zapalenie opon mózgowych. O ile w latach 1961–1980 nie obserwuje się dominującej przyczyny lub przyczyn zgonów, o tyle w latach 1981–2000 można wskazać: wcześniactwo (25,6%), niewydolność krążeniową (20,9%), zapalenie płuc (13,9%) oraz posocznice (7%). W okresie 2001–2018 zwraca uwagę liczba zarejestrowanych urodzeń martwych. Warto zaznaczyć, że udział zgonów niemowląt stanowił w tych latach niecały 1% ogółu urodzeń.

Analizę umieralności parafian kończy ocena zewnętrznych przyczyn zgonów. Dane w tym zakresie zostały zawarte w tabeli 7. Zewnętrzne przyczyny zgonów można w pewnym stopniu wiązać z procesami społecznymi i gospodarczymi zachodzącymi na Dolnym Mieście i Olszynie, choć zależność ta ma charakter pośredni i nie zawsze daje się uchwycić jednoznacznie. Wzrost liczby wypadków, przypadków przemocy, zgonów związanych z nadużywaniem alkoholu czy samobójstw można interpretować jako pochodną szerszych napięć społecznych: pogarszających się warunków życia części mieszkańców, dekapitalizacji substancji mieszkaniowej, niestabilności zatrudnienia oraz narastania zjawisk wykluczenia społecznego, szczególnie widocznych od schyłku PRL i w okresie transformacji ustrojowej. Interpretacja ta pozostaje zgodna z wcześniejszymi diagnozami Dolnego Miasta jako obszaru kumulacji problemów społecznych i infrastrukturalnych (Chelstowska i in., 2009; Barański i Chelstowska, 2012), choć materiał metrykalny sam w sobie nie pozwala na ściśle ustalenie związku przyczynowego między poszczególnymi zjawiskami.

Najczęstszymi (44,3%) przyczynami zgonów z przyczyn zewnętrznych były wypadki, do których zaliczono w tabeli 7 wypadki: drogowe, przy pracy lub bez podanej w księdze parafialnej informacji o ich charakterze. Szczególnie liczne odnotowano w latach 1961–2000 i zawierały się one – w zależności od okresu – w przedziale 11–25 przypadków.

Tab. 7. Zestawienie zgonów w parafii w latach 1947–2018 z przyczyn zewnętrznych według przyczyn w podziale na podokresy

Okres	Pod-okres	Przyczyny zgonów							Razem
		wy-padki	uto-nięcia	samo-bój-stwa	mor-der-stwa	alkoho-lizm	narko-mania	inne	
1947-1950	I	–	–	–	–	–	–	–	–
	II	6	4	–	–	–	–	1	11
1951-1960	I	3	1	–	–	–	–	–	4
	II	6	6	–	–	–	–	–	12
1961-1970	I	14	4	4	3	–	–	1	26
	II	17	4	7	1	–	–	5	34

Tab. 7 cd.

Okres	Pod- okres	Przyczyny zgonów							Razem
		wy- padki	uto- nięcia	samo- bój- stwa	mor- der- stwa	alkoho- lizm	narko- mania	inne	
1971-1980	I	25	4	2	4	–	–	6	41
	II	17	6	5	4	–	–	3	35
1981-1990	I	19	5	3	4	1	–	3	35
	II	14	6	5	4	8	3	8	48
1991-2000	I	12	4	2	5	3	–	6	32
	II	11	5	1	4	–	–	5	26
2001-2010	I	5	–	4	2	–	–	4	15
	II	7	2	3	–	–	1	7	20
2011-2018	I	6	3	4	2	3	–	1	19
	II	1	–	2	1	4	–	2	10
Razem		163 (44,3%)	54 (14,7%)	42 (11,4%)	34 (9,2%)	19 (5,2%)	4 (1,1%)	52 (14,1%)	368 (100%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg parafialnych.

Utonięcia potraktowano w opracowaniu jako osobną przyczynę zgonów. Stanowiły one 14,7% wszystkich zejść śmiertelnych spowodowanych przyczynami zewnętrznymi. Ich liczba utrzymywała się w większości okresów na podobnym poziomie, nie przekraczając sześciu przypadków w żadnym z badanych podokresów. Niemniej zauważalny jest spadek liczby, a nawet brak zarejestrowanych utonięć w kilku ostatnich podokresach. Podobnie jak w przypadku wypadków komunikacyjnych oraz wypadków przy pracy, tak w odniesieniu do utonięć w księgach parafialnych rzadko podawane jest miejsce zajścia śmiertelnego.

Począwszy od lat 60., oprócz wspomnianych dominujących wypadków i utonięć, zapisywano w aktach metrykalnych przyczyny zgonów wynikające z zachowań uważanych za negatywne i społecznie niepożądane oraz określanych jako „dewiacje negatywne” (Jarosz, 1997, s. 61, 70). Do zachowań tego typu należą rejestrowane wśród parafian samobójstwa (42) oraz morderstwa (34), a także zgony spowodowane nadużyciem alkoholu (19) lub przedawkowaniem narkotyków (4).

Pierwsze samobójstwo odnotowano w parafii w 1961 r. i to właśnie w okresie 1961-1970 była ich największa liczba (7). Biorąc pod uwagę wszystkie lata, ok. 80% samobójców byli to mężczyźni w wieku 18-64 lat, z medianą dla tego zbioru wynoszącą 45 lat. Rozstęp wieku kobiet-samobójczyń to 14-54 lata, z wartością środkową wynoszącą 33 lata. Należy zaznaczyć, że nie jest możliwa analiza przyczyn decyzji aktu samobójczego parafian ze względu na jego zindywidualizowany charakter. Niemniej społeczny charakter życia sprawia, że akt samobójstwa jest w dużej mierze

determinowany sytuacją grup społecznych, do których osoby odbierające sobie życie należą. Powiązany jest także z cechami społeczeństwa, w którym samobójcy żyją (Barańska, 2009, s. 168). Warto zwrócić uwagę, że w księgach parafialnych zanotowano tylko pięć przypadków samobójstw, których podłożem były choroby psychiczne oraz zawody miłosne. Za prawdopodobne główne przyczyny omawianych skutków zachowań dewiacyjnych można uznać pogłębiające się bezrobocie w latach 80., narastające różnice w poziomie życia, niemożliwość osiągnięcia pożądanego pozycji społecznej, a także zmianę lub utratę pracy, powodujące spadek w hierarchii społecznej i rodzinnej (Barańska, 2009, s. 81).

Wśród parafian były ofiary przestępczości przeciwko życiu i zdrowiu. W aktach zgonów odnotowano przypadki zarówno pobicia ze skutkiem śmiertelnym, jak i morderstwa z nieznanymi przyczynami i w nieznanymi okolicznościach. W latach 1961–2018 straciło w ten sposób życie 20 dorosłych mężczyzn i 11 dorosłych kobiet, należących do parafii. Ofiarami morderstw były także dzieci (3). Rozstęp wieku zamordowanych osób płci męskiej to 5–60 lat, z medianą wynoszącą 49 lat. Analogiczny rozstęp dla osób płci żeńskiej to 2–64 lata, z wartością środkową wynoszącą 32 lata. Największą liczbę morderstw w parafii (5) odnotowano w latach 1991–1995 oraz (4) w każdym z pozostałym dziesięcioleci w latach 1971–2000. Przestępczości przeciwko życiu i zdrowiu nie odnotowano w podokresie 2006–2010. Wśród zewnętrznych przyczyn zgonów można wskazać przypadki powiązane z nadużywaniem alkoholu oraz incydentalnie z przedawkowaniem narkotyków, a ponadto zatrucia (np. czadem) i zdarzenia losowe (np. wybuch gazu) (tab. 7).

Podsumowanie

Akta metrykalne chrztów, małżeństw i zgonów parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Gdańsku stanowią cenne źródło do analizy ruchu naturalnego ludności Dolnego Miasta i Olszynki, ponieważ społeczność rzymskokatolicka dominowała wśród mieszkańców tych obszarów. Mimo że zapisy dotyczą wspólnoty parafialnej, pozwalają w przybliżeniu scharakteryzować procesy demograficzne całej populacji. Na podstawie przeprowadzonych analiz można wskazać, że badane zjawiska w latach 1947–2018 w niewielkim stopniu odbiegały od trendów obserwowanych w innych częściach Gdańska oraz w skali Trójmiasta i Pomorza, odzwierciedlając regionalne procesy kształtujące liczebność i strukturę ludności według płci, wieku i stanu cywilnego.

Podziękowania

Podjęcie próby opisu ruchu naturalnego ludności Dolnego Miasta i Olszynki nie byłoby możliwe bez pomocy proboszcza parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Gdańsku, ks. Piotra Dobka, oraz wsparcia kapłanów i pracowników biura parafialnego.

Bibliografia

- Barańska, Z. (2009). Zamachy samobójcze w województwie pomorskim w latach 1999–2006. W: I. Sobczak (red.), *Rozwój demograficzno-społeczny województwa pomorskiego* (s. 167–188). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistycznej.
- Barański, M.Z. i Chelstowska, M. (2012). Dane statystyczne w procesie przygotowania i realizacji programów rewitalizacji na przykładzie Dolnego Miasta i Oruni w Gdańsku. W: I. Sobczak (red.), *Rola informacji statystycznej w funkcjonowaniu administracji publicznej i gospodarczej* (s. 57–68). Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej.
- Barański, M.Z. i Chelstowska, M. (2013). Partnerstwo społeczne i tożsamość lokalne w procesie rewitalizacji Dolnego Miasta i Oruni w Gdańsku. *Problemy Rozwoju Miast. Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast*, 2, 71–81.
- Brosz, M. (2012). *Dolne Miasto Gdańsk w percepcji mieszkańców. Diagnoza na potrzeby monitorowania stanu procesu rewitalizacji*. Uniwersytet Gdański, Pracownia Realizacji Badań Socjologicznych.
- Brosz, M. i Załęcki, J. (2009). *Społeczne aspekty rewitalizacji obszaru Dolnego Miasta Gdańsk. Raport z badań socjologicznych*. Uniwersytet Gdański, Pracownia Realizacji Badań Socjologicznych.
- Chelstowska, M., Niemkiewicz, M., Woroniecka, A. i Medowski, Z. (2009). *Społeczność lokalna w procesie rewitalizacji – Program Społeczny „Dolne Miasto Otwarte”*. Urząd Miejski w Gdańsku.
- Główny Urząd Statystyczny (2003). *Historia Polski w liczbach*.
- Jarosz, M. (1997). *Samobójstwa*. PWN.
- Masłowski, A. (2016). *Historia Dolnego Miasta do 1945 roku*. Biblioteczka Dolnego Miasta. Bernardinum.
- Sobczak, I. (1970). *Procesy demograficzne w województwie gdańskim w latach 1945–1965*. Wydawnictwo Morskie.
- Sobczak, I. (1992). *Obraz demograficzny województw nadmorskich Polski w latach 1946–1990. Wybrane liczby i tendencje rozwoju*. Instytut Bałtycki.
- Urząd Miejski w Gdańsku (2010). *Wniosek o dofinansowanie projektu „Rewitalizacja Dolnego Miasta w Gdańsku” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007–2013*.
- Urząd Statystyczny w Gdańsku (2000). *Rocznik statystyczny Gdańska*.
- Urząd Statystyczny w Gdańsku (2003). *Rocznik statystyczny Gdańska*.
- Urząd Statystyczny w Gdańsku (2021). *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego*.
- Załęcki, J. (2003). *Przestrzeń społeczna Gdańska w świadomości jego mieszkańców. Studium socjologiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Streszczenie

W artykule przedstawiono przemiany demograficzne Dolnego Miasta i Olszynki w Gdańsku po 1945 r., analizując ruch naturalny na podstawie ksiąg metrykalnych parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (1947–2018). Z powodu braku porównywalnych danych o liczebności populacji badanie oparto na liczbach bezwzględnych. Wyniki wykazują silny wpływ migracji powojennych oraz późniejszych przemian społeczno-ekonomicznych, w tym rewitalizacji rozpoczętej w 2007 r., na trendy małżeństw, urodzeń i zgonów.

Słowa kluczowe: Gdańsk, Dolne Miasto, Olszynka, ruch naturalny, księgi metrykalne

Abstract

Natural Population Changes in the Parish of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in the Dolne Miasto and Olszynka Districts of Gdańsk from 1947 to 2018

This article examines post-1945 demographic changes in Gdańsk's Dolne Miasto and Olszynka based on registers of marriages, baptisms, and deaths from the parish of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary (1947–2018). Due to the lack of consistent population counts, the analysis relies on absolute numbers rather than rates. The findings highlight the impact of post-war migration and show that local trends broadly mirrored wider regional demographic processes. The study also acknowledges the role of socio-economic transformation and the municipal revitalisation programme launched in 2007.

Keywords: Gdańsk, Dolne Miasto, Olszynka, vital events, parish registers